

Profeten och Blodkamsen. En samling binamn i 1680-talets domböcker från Hammerdals socken

Agneta Sundström

Abstract

The primary goal of this study is to highlight district court records as a valuable source for understanding the use of bynames at the end of the 17th century. I examine bynames such as *Profeten*, *Herr Anders*, *Kampen*, *Brådd*, *Knuveren*, *Linkhussen*, *Blodkamsen*, *Bruden*, *Bölderna*, *Stengräva*, *Bugårds*, *Selkrok*, *Skakelträ*, *Sesselskiten*, *Strandstryckel*, *Godgubben*, *Långsida*, *Kinfag* and *Rosengård*. My analysis focuses on their semantic meanings and explores why specific individuals were assigned these bynames. The bynames were attributed to certain peasants in two particular villages and members of the parish vicar's family.

The findings indicate that the majority of bynames were derived from a person's appearance, character, habits, or notable events associated with the individual. Furthermore, the data reveals a gender disparity in the assignment of bynames, with significantly fewer women in the villages being designated with such names. The discrepancy is likely due to their lower representation in official records and the absence of a formal status that could be impacted by the use of bynames.

The involvement of the district court in addressing this practice appears to have been motivated by the potentially derogatory nature of some bynames and their association with accusations of sexual harassment among adolescents. The court likely sought to eliminate these issues altogether. However, due to the inability to trace the origins of specific bynames, the accused individuals were ultimately issued warnings. Cases involving sexual harassment were referred to the ecclesiastical court for further adjudication.

Keywords:

bynames; district court records; semantic investigation; undermine authority; inclusion

Nyckelord:

binamn; domböcker; semantisk undersökning; förminska överheten; inkludering

1. Inledning

Äldre domböcker kan ge värdefulla upplysningar om gamla tider, såsom information om jordbruk, jakt och fiske, husgeråd m.m. Språkligt får man ta del av vissa dialektala ord, tidens juridiska termer och den rättsliga processen, men även namnforskaren hittar här intressant information. Vid en genomläsning av protokollen för Hammerdals vårting den 29 och 30 mars 1686 (HTD s. 142 ff.) redogörs för hur ”åthskillige unga drängiar och pijghor som förledne höst skola gifwit folk ökenambn”, ett mål som inte fick sitt slut förrän drygt två år senare (a.a. s. 174 f.). De som benämns med påhittade namn är personer med anknytning till prästgården i Hammerdals socken i Jämtland, vissa bönder med familjer i byarna Ede och Håxåsen i samma socken samt hustrun till en löjtnant. Ett knappt tjugotal binamn uppräknas och jag kommer här att undersöka dem närmare ur namnsemantisk synvinkel och jag kommer även att diskutera orsaken till att dessa personer benämns med binamn. Slutligen kommenterar jag domen och de juridiska besluten.

Flera forskare har behandlat namnskicket i Jämtland under äldre tid, men då oftast studerat förnamn, t.ex. Erich Sundberg Anderson i Åtskillige Menniskio Namn utj Jemteland finnande (1906 [1729]) och Bertil Hasselberg (1949) i artikeln Namnskicket i Jämtland i äldre tid. Johan Nordlander (1916) beskriver både förnamn och binamn i Om jämtarnas gamla namnskick, men endast ett mindre antal binamn är senare än medeltida. Han har också givit en översikt av förnamn och binamn i Gästrikland under medeltid och även från nyare tid (1931). Lennart Ryman (2012 s. 99) har i en framställning om personnamns-samlingar och personnamnsordböcker framfört att antalet binamn under 1600-talet minskar i källorna, bortsett från i vissa typer som dagböcker, privatbrev och rättsliga källor. Mats Wahlberg har studerat namn under 1600-talet i stadsmiljö i uppsatsen Uppsalaborgare på 1600-talet (1999), men fokuserar där på namnfraser, vilket också Kristina Neumüller gjort i Från *Sigge vid bruket* till *Svine-Sigge*. Namnfraser i 1600-talets Sörmland (2012). Även Katharina Leibring (2011) har studerat namnskicket under 1600-talet med inriktning på kvinnonamn och namnfraser. Hon har också intresserat sig för binamn i modern tid (2004). En översiktlig beskrivning av personnamn efter medeltiden finns i Ivar Modéers Svenska personnamn (1989), och Eva Brylla (2012) diskuterar binamn i artikeln Binamn i Norden. En översikt. G[abriel] Djurklou beskriver binamn i Om vedernamn och känningsnamn i äldre och nyare tider (1896).

2. Undersökning

För de namn jag tar upp här väljer jag att använda den neutrala termen *binamn*. Domboksprotokollen använder *öknamn*, vilket är naturligt eftersom de kärande personerna upplever dem som innehållande negativa värderingar och för att man använder namnen respektlöst i stället för bärarens officiella namn.

I domboksprotokollen nämns 19 binamn. Jag kommer här att undersöka namnen vart och ett för sig. Jag kommer först att försöka fastställa namnens ordsemantiska innehåll för att sedan undersöka den namnsemantiska grunden. Vad har namngivaren tagit fasta på hos den person som ges ett binamn? Vid en sådan granskning kan man, för att lättare jämföra dem, dela in namnen i grupper som "härstamning och släktskap", "härkomst (geografisk) och boplat", "yrke, sysselsättning och social ställning", "yttre egenskaper", "inre egenskaper", "kläder och utrustning", "vanor" och "händelser" (Andersson 2003 s. 601 ff.). De två sistnämnda har jag här dock slagit samman till en grupp eftersom de tangerar varandra.

2.1 Material och analys

Vid vårtinget i Hamnerdal den 29 och 30 mars 1686 tas ett ur namnsynpunkt intressant mål upp. Kyrkoherden i Hamnerdal, herr Jonas Salin, regementspastorn herr Peter Gestrinus och löjtnanten Anders Curry har nämligen anmält klagomål mot flera personer, bl.a. för att de givit folk öknamn (HTD s. 142 ff). Några namn har givits till olika medlemmar av familjen i prästgården och en närstående person, andra till några invånare i Ede och Håxåsens byar i Hamnerdals socken. För en alfabetisk förteckning med angivande av namnsemantiska kategorier se även Bilaga.

2.1.1 Blodkamsen

Blodkamsen (*Blodkamssen*, *Blodkamsa*; HTD s. 143) var namnet på nedan nämnde Per Månssons hustru Ingeborg. *Blodkams* är en palt av blod och mjöl. Namnet kan ha sin grund i bärarens utseende, från Ragunda har upptecknats att om en person skadat sig i ansiktet, med åtskilligt levrat blod synligt, säges personen 'se ut som en blodkams i syn' (OSDs). Om en sådan skada var orsaken till binamnet motiverar det en namnsemantisk placering i gruppen "yttre egenskaper", men man kan också tänka sig att Ingeborg hade för vana att laga *blodkams*, vilket ger skäl för en placering i gruppen "vanor och händelser".

2.1.2 Bruden

Brita Jonsdotter i Björnsgård i Ede benämns *Bruden* (*Brudhen*; HTD s. 143). Namnet innehåller troligen *brud*, eftersom det i samband med namnet diskuteras om hon har rätt att bära kronan, d.v.s. man ifrågasatte att hon var oskuld, förmodligen bör binamnet förklaras av hennes kommande bröllop och föras till den namnsemantiska gruppen ”vanor och händelser”.

2.1.3 Brådd

Jon Eriksson i Grubbgård, Ede, benämndes *Brådd* (*Brådd*, *Brådde*; HTD s. 143). Namnet innehåller antingen *bråd* som i grannsocknen Frostviken betyder ’het på saken’ (OSDs; Hellquist 1948 s. 105) men som i Hammerdal endast återfinns i sammansättningar enligt OSD:s samlingar. I nutida dialekt kan det dock ha betydelsen ’het, ivrig’ (Knut Sundström muntligt). Namnet kan också innehålla *brådd* som i *isbrådd* (OSDs Frostviken och Häggenås). Namnet kan alltså ha givits en person som var ’het på gröten’, eller så kanske *isbrådden* ingick i hans vardagliga utrustning, *Brådden* kunde även sättas på hästens hovar. Namnet kan således föras till de möjliga namnsemantiska grupperna ”inre egenskaper” eller ”kläder och utrustning”.

2.1.4 Bugårds

Prästhustrun Elisabet Albogias (Bygdén 1925 s. 215) ena binamn *Bugårds* (*Bugådz*, *Bugåtz*; HTD s. 143) innehåller troligen det dialektala ordet *bugård* ’mur omkring kyrka och kyrkogård’.²⁵ Detta är belagt i Marieby socken (OSDs). Man kan tänka sig att man ville visa på hennes anknytning till kyrkan och prästens familj genom binamnet. Det kan därmed föras till den namnsemantiska gruppen ”vanor och händelser”.

2.1.5 Bölderna

Binamnet *Bölderna* (*Böldann*; HTD s. 144) bärs av Olof som är son till nämndemannen Erik Samuelsson i Håxåsen. Namnet innehåller ordet *böld* ’böld’ (belagt i Ströms socken, OSDs) och har troligen sin grund i namnbärarens utseende. Därmed kan det föras till gruppen ”yttre egenskaper”.

2.1.6 Godgubben

En av de kärande var pastor, herr Jonas Salin (Bygdén 1923 s. 305 f.) som kallades *Godgubben* (*Godgubben*, *Godhgubben*; HTD s. 143, 174). För bildningen kan man jämföra med dial. *gobane* ’snällt barn’, *goffar* ’god far d.v.s. farfar, morfar’. En *godgubbe* kunde vara en ’ständigt leende och fridsam gam-

²⁵ För denna upplysning tackar jag fil. dr Josefin Devine.

mal man', från Ovikens socken finns belägg för denna betydelse (OSDs Ovikens 1950). Möjligen har man även här tagit fasta på egenskaper hos prästen Jonas Salin och binamnet kan då hänföras till gruppen "inre egenskaper".

2.1.7 Herr Anders

Nämndemannen Daniel Anderssons (kallad *Profeten*) son Anders kallades *Herr Anders* (*Herr Anders*; HTD s. 143). Kanske anar man att han tyckte sig litet förmer än andra med en far som var nämndeman. I sådana fall hamnar det i gruppen med namn syftande på sysselsättning och social ställning. Men det tangerar också gruppen "inre egenskaper". Möjligen kan valet av binamn också ha sin grund i någon särskild händelse eller vana.

2.1.8 Kampen

Mannen som kallades *Kampen* (*Kampen*; HTD s. 143, 174), bonden Olof Stensson i Ede, var troligen en kraftfull person. Namnet innehåller ordet *kamp* troligen i betydelsen 'häst' (OSDs). I modern tid har samma namn använts om en person som var stor och kraftig och vid ett tillfälle, när han arbetade i skogen, blev hästen så dålig att han blev tvungen att 'dra hem hästen på doningan' (Knut Sundström muntligt). Namnsemantiskt hör namnet då hemma i gruppen "yttre egenskaper", men om en särskild händelse ligger till grund skulle det kunna hänföras till "vanor och händelser".

2.1.9 Kinfag

Kyrkoherde Sahlins hustru Christina (Bygdén 1923 s. 306) ena binamn *Kinfag* (*Kinfagh*) kan innehålla ordet *kind* 'kind' och *fager*, som i dialekten betyder vacker (OSDs Ström). Ordet *kindben* finns belagt i Hammerdal (OSDs). Kanske kan man då placera binamnet *Kinfag* i gruppen med namn som har sin grund i "yttre egenskaper".

2.1.10 Knuveren

Många binamn har sin grund i yttre egenskaper hos bäraren, så kan möjligen också namnet *Knuveren* (*Knufweren*; HTD s. 143) tolkas. I andra delar av Jämtland finns *knuvur* 'handtag på lie' (Oscarsson 2001 s. 222). I nutida dialekt i Hammerdal är ordet *knaver* belagt i betydelsen 'handtag på lieorv' (Knut Sundström muntligt; HK s. 50) och namnet skulle då kunna syfta på något i hans utseende eller kroppsbyggnad. Enligt belägg i OSDs har man i Anundsjö socken, Åml. ordet *knuvaxlig* i betydelsen 'framåtböjd kroppsbyggnad med uppskjutande axlar'. I Ede är det den ovannämnde Jon Eriksson i Grubbgård som benämns på detta sätt, men han bar också det tidigare nämnda binamnet *Brådd*.

2.1.11 Linkhussen

I Ede levde också bonden Per Månsson, kallad *Linkhussen* (*Linkhussen*; HTD s. 143). Namnet torde innehålla verbet *linka* som i Hammerdal har betydelsen 'linka', 'halta obetydligt' (OSDs). Namnet kom troligen av hans sätt att gå och ger då en namnsemantisk placering i gruppen "vanor och händelser".

2.1.12 Långsida

Kvinnan som omtalas som "Herr pastoris hustru" har fått två binamn. Det är troligen kyrkoherde Sahlins hustru Christina (Bygdén 1923 s. 306) som man hört kallas *Långsida* (*Långsijda*; HTD s. 144) och det tidigare nämnda *Kinfag* (*Kinfagh*; HTD s. 144). Namnet *Långsida* kan innehålla ett ord *långsida* som i Hammerdal kan syfta på något långt, kanske hennes längd eller möjligen en vana att sitta vid långsidan på ett bord (OSDs). Namnet kan då föras antingen till grupperna "yttre egenskaper" eller "vanor och händelser".

2.1.13 Profeten

Nämndemannen Daniel Andersson i Ede bär binamnet *Profeten* (*Propheten*, *Prophet*; HTD s. 143) som innehåller ordet *profet* 'förkunnare'. Man kan tänka sig att han givits sitt namn p.g.a. sin vilja att predika och förutsäga framtiden. Enligt samlingarna i OSDs har *profet* i senare tid vanligen använts ironiskt i Hammerdals socken. Namnet kan namnsemantiskt inordnas inom gruppen "vanor och händelser".

2.1.14 Rosengård

Rosengård (*Rosengårdh*, *Rosigårdh*; HTD s. 144, 174) kallas löjtnant Currys hustru Anna Drakenstierna (Elgenstierna 1926 s. 322). Löjtnant Anders Curry var knuten till prästgårdsfamiljen genom ekonomiska transaktioner, men också som tillhörande samma sociala skikt. Någon *rosengård* har knappast funnits i Hammerdal. Förgäves har jag sökt paralleller i Bibeln som en möjlig källa till ordet, men inga träffar. De rosor som kunnat komma i fråga är väl nyponrosor. Kanske har man gjort en jämförelse med hennes utseende och då kan binamnet sättas i gruppen "yttre egenskaper".

2.1.15 Selkrok

Pastor Gestrini syster Maria, dotter till kyrkoherden Erik Petri Hedsander (Bygdén 1923 s. 305) har givits två binamn: *Selkrok* (*Sählakrook*, *Sällakroka*; HTD s. 143) och *Skakelträ* (*Skackellträ*; HTD s. 143). *Selkrok* innehåller ordet *selkrok* (OSDs Hammerdal), vilket är en träbåge med två stöd med konvex undersida som sätts på hästryggen, strax bakom manken (Hagar 1982 sp. 108). Den har utsmyckats i större eller mindre grad och har som syfte att vara tömhållare. Vad kan ligga till grund för binamnet? Man kan tänka sig att Maria

var vacker och pyntad som många seldon var. Dessa hade ofta bemålning med olika färger och pryddes med utskurna ornament. Med en sådan tolkning kommer binamnet i den namnsemantiska avdelningen med namn som syftar på ”kläder och utrustning”. Man kan också tänka sig att namnet har sin grund i en jämförelse mellan hennes kroppsbyggnad och selkroken. I så fall kan binamnet då inordnas i gruppen ”yttre egenskaper”. Någon händelse som hör ihop med en *selkrok* kan förstås också vara utgångspunkt. Den hade en upphöjd och väl synlig plats på hästens rygg och möjligen kunde man här göra en jämförelse med Marias sociala position och binamnet har då sin grund bland namn som syftar på ”vanor och händelser”.

2.1.16 Sesselskiten

Även hennes bror, herr Per Gestrinus (Bygdén 3 s. 214 f.), har begåvats med två binamn, *Sesselskiten* (*Sijsselskijthen*; HTD s. 143) och *Strandstryckel* (*Strandstryckell*; HTD s. 143 och 174). *Sesselskiten* har i Jämtland betecknat olika fåglar, fr. a. gulsparv, men även stenskvätta, sädesärta och bofink (OSDs). Kanske visar det på osäkerhet hos uppgiftslämnaren. I Hammerdal anses den troligen beteckna en gulsparv (*Emberiza citrinella*) (OSDs). Fågeln utseende med gult bröst och huvud, brunaktiga streck på ryggen och en lång stjärt kan möjligen på något sätt ha liknats med herr Pers utseende.

2.1.17 Skakelträ

Ovannämnda prästdottern Marias andra binamn är *Skakelträ* (*Skackellträ*). En skakel är en del i draganordningen (på en vagn) som fästs vid dragdjuret. För att fästa skaklarna vid en släde eller vagn används ett *skakelträ* (OSDs Hammerdal). En sådan detalj är alltså helt nödvändig för att dra ett släp. Att bli kallad för och jämförd med en sådan outhärlig detalj skulle kunna vara en komplimang och en mycket hög värdering av bärarens egenskaper. Man skulle då kunna inordna binamnet i gruppen ”inre egenskaper”. Men binamnet kan också ha sitt upphov i en verklig händelse och kan då föras till gruppen ”vanor och händelser”. Det är knappast troligt att man sett någon likhet med hennes utseende och skakelträet.

2.1.18 Stengräva

Binamnen som har givits till medlemmar av familjen i prästgården bärs av både män och kvinnor och personerna får ofta flera namn. Herr Per Gestrini hustru Elisabeth Albogia (Bygdén 1925 s. 215) kallas både *Stengräva* (*Steengräfwä*; HTD s. 144 f.) och *Bugårds* (*Bugådz*, *Bugåtz*; HTD s. 143). Namnet *Stengräva* bör innehålla dial. *stengräv* som är ett åkerbruksredskap, något bredare än en korp och som användes att hacka bort sten med (OSDs). Kanske fanns något i hennes sätt som erinrade om nyttan av en stengräv eller

kanske syftade namnet på någon händelse som innehöll en sådant verktyg? Binamnet kan då placeras i någon av kategorierna ”inre egenskaper” eller ”vanor och händelser”.

2.1.19 Strandstryckel

Per Gestrini andra binamn *Strandstryckel* (*Strandstryckell*) är möjligen en felsägning (HTD s. 143), personen visste att prästen benämndes med en fågelbeteckning och sa i hastigheten fel, han menade *Sesselskiten*. *Strandstryckel* betecknar fågeln strandpipare i Medelpad (*Strandstrik*; OSDs Tynderö) och i Ångermanland (*Strandstryk*; OSDs Högsjö). Inga belägg i OSDs från Hamnerdal, men verkar ha använts eftersom det förekommer i protokollet. Det är troligen den större strandpiparen (*Charadrius hiaticula*) som kan komma ifråga, med sitt vita bröst, brun rygg och vingar, brunt huvud med vit och svart krage. Möjligen är det just detta sistnämnda som ansetts känneteckna prästen, det påminner om en prästkrage. Båda binamnens troliga jämförelser med prästens klädsel gör att de kan föras till gruppen ”kläder och utrustning”.

3. Diskussion

De undersökta binamnens ordsemantiska grund är inte alltid helt lätt att fastställa. Skrivaren har en nyckelroll, han har antecknat vad han hört, ibland kanske han gjort en egen tolkning och ofta har han normaliserat det namn han uppfattat. Några namn innehåller dialektala ord (*Bugårds*, *Knuveren*, *Sesselskit*, *Godgubbe*, *Strandstryckel*). Det är inte troligt att namngivaren använt *Bruden*, i stället borde väl det dialektala *Brura* använts och inte *Stengräva* utan *Steingräva*. Det är troligt att skrivaren normaliserat och använt en mer riksspråklig motsvarighet. Den lokala dialekten bör ha varit grunden för binamnen när de användes. Den namnsemantiska grunden blir på grund av dessa svårigheter många gånger spekulationer, men jag har trots osäkerheten ändå velat göra ett försök till tolkning av namnen utifrån de uppgifter jag lyckats sammanställa. På grund av osäkerheten kan alltså ett binamn inordnas i olika namnsemantiska grupper.

3.1 Vilka får och ger binamn?

Vilka är binamnsbärarna i min källa? Prästgårdsfolket utgör en grupp tillsammans med några invånare (nämndemän, deras familjer och andra bosatta) i fr.a. Ede by men också i Håxåsens by. Dessutom ges hustrun till en viss löjtnant också binamn. Ungefär hälften av binamnen betecknar personer i Ede/Håxåsen och hälften ståndspersoner med viss anknytning till prästgården.

En av binamnens funktioner är att göra överheten mindre hotfull och hanterlig (Sundström 2012 s. 278; Gustafsson 2010 s. 179), vilket kan vara en anledning till binamnen här. En annan vanlig funktion hos binamn är att vara särskiljande (Sundström 2012 s. 278), men den betyder mindre eller inget i den här undersökningen, Maria Eriksdotter Gestrinia och Olov Stensson hade tillräckligt särpräglade namn för att kunna identifieras utan binamn. Däremot hörde de till en social grupp som man kanske ville förminska. Linnea Gustafsson har undersökt smeknamn under modern tid och anför att dessa också är en gruppmarkör som ska visa vilka personer som hör ihop och vilka som är utestängda. Binamn eller smeknamn används således också sammanhållande (Gustafsson 2010 s. 173, 175). I mitt äldre material är det särskilt en grupp yngre personer som använder binamn, vilket är naturligt, binamnsbruk hör till tonårstiden, då det är viktigt att markera grupptillhörighet (a.a. s. 180).

3.2 Kontextens betydelse

Vid en jämförelse av de olika namnsemantiska kategorierna framgår att de flesta binamnen har en möjlig tolkning utifrån de lätt iakttaga grupperna "yttre egenskaper", "inre egenskaper" och "vanor och händelser". Yttre kännetecknen som utseende och även andra egenskaper hos en person var lätt att iaktta. "Vanor och händelser" är också en relativt stor grupp, med hänsyn taget till att det är en möjlighet till namnets ursprung, inget man vet.

Man bör observera att flera av binamnen har sin grund i användarens miljö (*Brådd*, *Stengräva*, *Knuveren*), de är namn med anknytning till jordbruk och somliga kan visa på den nära kontakten med hästar (*Kamp*, *Selkrok* och *Skakelträ*). Man bör också notera att binamnen ibland ges till flera personer i samma familj. Så får både Per Månsson i Ede och hans hustru Ingeborg binamnen *Linkhussen* och *Blodkamsen*. Daniel Andersson i Ede benämns *Profeten* och hans son Anders bär binamnet *Herr Anders*. Bland personer i prästgårdens närhet benämns både Per Gestrinus, hans hustru Elisabet och hans syster Maria med binamnen *Sisselskit*, *Strandstryckel*, *Stengräv* och *Bugårds*, *Selkrok* och *Skakelträ*. Pastor Salin kallas *Godgubben* och troligen är det hans hustru som benämns *Långsida* och *Kinfag*.

Kontextens betydelse för förståelsen av binamn och smeknamn är viktig (Gustafsson 2015 s. 74 f.). Ett binamn som innehåller en negativ association kan ändå uppfattas positivt av bäraren p.g.a. sin funktion (a.a. s. 75). Flera av binamnen (t.ex. *Selkrok*, *Skakelträ*, *Stengräva*) avspeglar den miljö som namnen används i. Den 14-årige binamnsgivaren Daniel Eriksson från Ede (HTD s. 143) var säkert sedan unga år väl förtrogen med de detaljer och de termer som

var förknippade med hästen som dragdjur. Dessutom hade hästen och arbetet med den många positiva konnotationer, något som möjligen kan användas som argument för att namnen kan ha använts positivt.

3.3 Klass och kön

I gruppen namn i Ede/Håxåsen är de flesta namnen knutna till män, bara 2 av 9 betecknar kvinnor. I gruppen som bars av personer med anknytning till prästgården en är det 7 av 10 som betecknar kvinnor, några personer (både män och kvinnor) har också två namn. Vad kan det bero på? Personerna i Ede/Håxåsen har oftast bara ett binamn vardera medan prästgårdsfolket gärna begåvats med två. (Maria dotter till Erik Hedsander, Per Gestrinus själv och hans hustru och Jonas Salins hustru). Visserligen kan ett av Per Gestrinis namn vara ett minnesfel av användaren. I vissa familjer bär både far och son binamn eller far och dotter. Både mannen och hustrun kan också bära binamn (*Linkhussen* och *Blodkamsen* samt *Godgubben* och *Långsida*, *Kinfagh*). Kanske är förekomsten av två binamn på samma person ett utslag av brukarens uppfinningsglädje, det var roligt att använda en persons utseende, vanor eller klädsel och utifrån det hitta på ett nytt namn. Olika namn kan ha använts i olika sammanhang och med olika användare.

Hur kan man förklara skillnaden manligt-kvinnligt i de olika miljöerna? Kvinnorna i Ede hade inte samma offentliga ställning som kvinnorna med anknytning till prästgården. Men två kvinnor i Ede bar trots allt binamn. Vad betyder det? Förmodligen behövde man binamn även på dem, de var personer som omtalades, åtminstone vid något tillfälle.

Varför kommer vissa personers användning av binamn till tinget? En anledning kan vara att de kändes vid tinget representerar överheten (i det här fallet präster och militär) och de har känt sin ställning hotad när ungdomar använder binamn. De misstänkte säkert att i det i namnen fanns en negativ innebörd, även om den inte är klart utsagd. Möjligen är en anledning till att namngivarna anmäls till tinget att de genom att de helt respektlöst använder binamn och därigenom förringar dessa personer. Detta kan vara av större betydelse än att binamnen möjligen uppfattas kränkande. *Selkrok*, *Skakelträ* och *Godgubben* är inte nedsättande i sig och har (såvitt framgår av protokollet) inte använts förolämpande, de har bara använts och det är för bärarna illa nog. Man bör se till sammanhanget och vilken dom som så småningom utdöms. Samtidigt anklagas också några av dessa namngivande personer för att ha tagit sig in i ett hus där husbondefolket inte var hemma och där anordnat dans (HTD s. 143 f.) och några av de anklagade beskylls också för trakasserier med sexuella inslag

(a.a. s. 143 f.). Jag tror att det har betydelse att dessa anklagelser tas upp till undersökning samtidigt. Man vill bekämpa dessa personers beteenden genom att vid ett tillfälle behandla dessa i sig vitt skilda händelser.

3.4 Straff och slutsatser

Vad blev då resultatet av den juridiska processen? Målet togs alltså upp första gången på vårtinget 29 och 30 mars 1686 (HTD s. 142 ff.) då de första förhören ägde rum. På vårtinget den 4–5 april 1687 döms åtta personer till böter á 3 marker för tredska, eftersom de uteblivit från tinget (a.a. s. 155). På vårtinget den 30–31 maj 1688 tas målet upp igen. Några personer åläggs att bevisa sin oskuld, om inte har man ”sitt laglikmätige straff och näfst” att vänta (a.a. 168 f.). Slutligen behandlas målet vid hösttinget 26–27 november 1688 (a.a. s. 174 f.). Här söker man enligt protokollet en avslutning. Rätten beslutar att eftersom man inte kan bevisa vem som är upphov till binamnen så låter man saken stanna vid en varning, ”at hwar och en tager sig till wahra för sådan odygdig gerningh och folckz gifwande ökenambn och försmädande”. Men eftersom två kvinnor ”hafwa utan blygd och höfligheet luppit effter Daniel Erson²⁶ och merendels sig blåttat, och Elin derhoos sedan med een hoopwridin tingest lagt sig ofwanpå Daniel, så remitteres deras föröfwade galenskap derutinnan till lofliga probstetetinget”. Kanske är det möjligt att dra slutsatsen att man till nöds kan sätta sig över att bli kallad med ett binamn (även om det är negativt) i alla fall när man inte kan fastslå vem eller vilka som ligger bakom benämningen. Att några personer gjort sig skyldiga till olaga intrång kan man också se mellan fingrarna med. Men kvinnornas ”galna” beteende måste ovillkorligen bekämpas. Om man inte reagerade vid sådana upprörande handlingar, vilka krafter kunde då sättas i gång, vad kunde hända?

4. Avslutning

Att domboksprotokoll kan vara en källa till kunskap om användningen av binamn under senare delen av 1600-talet har visats här. Undersökningen kan ses som ett exempel på binamnens funktion att bl.a. vara en sammanhållande och inkluderande faktor i en grupp. Men de hade möjligen också till syfte att göra överheten mindre hotfull. Min undersökning har kanske inte alltid hittat de rätta förklaringarna vare sig ord- eller namnsemantiskt. Orsaken till namngivningen är ofta svår att fastställa, även i en sentida namnmiljö. Men det har varit viktigt för mig att visa på företeelsen och försöka analysera den.

²⁶ Bör vara Andersson, se HTD s. 143 f.

Delar av undersökningen har tidigare publicerats i Katharina och namnen. Vänskrift till Katharina Leibring på 60-årsdagen den 20 januari 2018.

Referenser

Arkivsamlingar

OSDs = Samlingarna för Ordbok över Sveriges dialekter, nu i Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.

Muntliga referenser

Sundström, Knut, 2023-07-17.

Tryckta källor och litteratur

Andersson, Thorsten, 2003: Personennamen. I: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 22. S. 589–614.

Brylla, Eva, 2012: Binamn i Norden. En översikt. I: Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010, red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. S. 9–22. Uppsala: NORNA-förlaget.

Bygdén, Leonard, 1923: Hernösands stifts herdaminne 1. Uppsala och Stockholm.

——— 1925: Hernösands stifts herdaminne 3. Uppsala och Stockholm.

Djurklou, G[abriel], 1896: Om vedernamn och känningsnamn i äldre och nyare tider. I: Svenska fornminnesföreningens tidskrift 9. S. 27–43.

Elgenstierna, Gustaf, 1926: Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser 2. Stockholm.

Gustafsson, Linnea, 2010: Om smeknamnens funktion. Kan smeknamn användas för att studera sociolingvistiska frågeställningar? I: Namn – en spegel av samhället förr och nu, red. av Staffan Nyström. S. 171–187. Falun.

——— 2015: Om kontextens betydelse för förståelsen av smeknamn och ökning. I: Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013, red. av Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner. S. 73–86. Uppsala: NORNA-förlaget.

Hagar, Helmut, 1982: Seldon. I: Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid 15. Sp. 106–117.

Hasselberg, Bertil, 1949: Namnskicket i Jämtland i äldre tid. I: Jämten. S. 53–58.

Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3. uppl. Lund.

HK = Dialekt – Hamnerdalsmålet. I: Hamnerdalskrönikan 1993. S. 49–52.

HTD = Hamnerdals tingslags domboksprotokoll 1649–1690. Red. av Georg Hansson. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:riksarkivet:diva-196>

- Leibring, Katharina, 2004: *Karl mä kappa, Börje Lata och Kockla*. Binamn i ett värm-ländskt brukssamhälle. I: Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004, red. av Svante Strandberg, Mats Wahlberg & Björn Heinrici. S. 75–80. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2011: *Karin, Kirstin och Per Månssons svära* – det tidiga 1600-talets kvinnonamn och namnfraser i Sverige. I: *Studia anthroponymica Scandinavia* 29. S. 37–62.
- Modéer, Ivar, 1989: Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier. 3 uppl. Utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med en bibliografi av Roland Otterbjörk som kompletterats och omarbetats av Sigurd Fries. Lund.
- Neumüller, Kristina, 2012: Från *Sigge vid bruket* till *Svine-Sigge*. Namnfraser i 1600-talets Sörmland. I: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012, red. av Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C. Torensjö & Mats Wahlberg. 2012. S. 185–195. Uppsala.
- Nordlander, Johan, 1916: Om jämtarnas gamla namnskick. I: *Jämtlands fornminnesförenings tidskrift* 6:2. S. 71–84. Stockholm.
- 1931: Gästriklands äldre tillnamn. I: *Från Gästrikland 1930*. S. 5–21. Gävle.
- Oscarsson, Bo, 2001. Orlboka. Ordbok över jamskan. Östersund.
- Ryman, Lennart, 2012: Nordiska personnamnsordböcker och personnamnssamlingar – i går och i morgon. I: Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010, red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. 2012. S. 89–105. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Sundberg Andersson, Erich, 1906 [1729]: Åtskillige Menniskio Namn utj Jemteland finnande. I: *Svenska Landsmål* 1906. S. 65–66.
- Sundström, Agneta, 2012: *Grevinnorna Plåt och Plunta och Fullriggarn*. Binamn i 1900-talets Sigtuna. I: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012, red. av Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C. Torensjö & Mats Wahlberg. 2012. S. 273–281. Uppsala.
- Wahlberg, Mats, 1999: Uppsalaborgare på 1600-talet. I: Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999, red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg m.fl. S. 105–16. Uppsala: Uppsala universitet.

Bilaga 1. En översikt av namnmaterialet i undersökningen och namnens möjliga namngivningsgrunder

	Yttre eg.	Vanor o. händ.	Inre eg.	Kläder o. utrustn.	Yrke, syssels., social st.
Blodkamsen	X	X			
Bruden		X			
Brådd			X	X	
Bugårds		X			
Bölderna	X				
Godgubben			X		
Herr Anders		X	X		X
Kampen	X	X			
Kinfag	X				
Knuveren	X				
Linkhussen		X			
Långsida	X	X			
Profeten		X			
Rosengård	X				
Selkrok	X	X		X	
Sesselskiten				X	
Skakelträ		X	X		
Stengräva		X	X		
Strandstryckel				X	